

ДИДАКТИЧНА КУЛЬТУРА ЯК НАУКОВИЙ ФЕНОМЕН, ЙОГО СТРУКТУРА ТА СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

В статті викладено стислий аналіз різноманітних дослідницьких підходів до тлумачення поняття «дидактична культура», його змісту та структури шляхом встановлення діалектичного взаємозв'язку загальної культури і дидактичної культури; короткого історичного екскурсу; та запропоновано розглянути розроблений авторський підхід до визначення дидактичної культури як наукового феномену.

Ключові слова: дидактична культура; зміст освіти; культура; педагог; педагогічна діяльність; професійно-педагогічна майстерність; творчий потенціал.

Вступ. Аналіз наукових досліджень, присвячених проблемі формування дидактичної культури, показує великий спектр дослідницьких підходів не лише до педагогічних технологій, форм і методів, а й суттєві відмінності в тлумаченнях вихідного поняття «Дидактична культура», її структури та змісту. Різноманіття підходів, позицій, поглядів учених, безумовно, збагачує педагогічну науку, але, разом із тим, ускладнює для дослідника розуміння досліджуваного феномена і ставить перед ним завдання розробки авторського підходу до визначення сутнісних характеристик дидактичної культури як наукового феномену.

У дослідженнях представників діяльнісного підходу (Є. Балер, В. Давидович, М. Злобін, М. Каган, Л. Каган та ін.) культура розуміється, як специфічний спосіб діяльності, що забезпечує збереження і відтворення цивілізації в умовах мінливості навколишнього світу за рахунок розгляду людини як суб'єкта культурно-історичного процесу (Цокур О. С., 2010, с. 15). В узагальненому представленні роль культури для людини полягає в надбанні досвіду, формуванні індивідуальної картини світу і залученні до цінностей (Бенин В. Л., 2004, с. 515; Гайсіна Г. И., 2002, с. 354, Гершунский Б. С., 1998, с. 608).

Однак, як зазначають дослідники, сама культура по відношенню до особистості існує у двох вимірах: потенційній – як сукупності об'єктивізованих артефактів, які виступають зовнішнім середовищем, і реальній – як «пожвавлення» у свідомості та діяльності значень і сенсів культурних феноменів (Конев В. А., 1998, с. 195).

У контексті нашого дослідження ця думка набуває особливого значення, оскільки педагог, викладач не просто акумулює і транслює зміст культури, що виробляється і присвоюється індивідом, групою, але й трансформує його певним чином. При цьому слід враховувати, що «специфіка культури полягає в тому, що вона розкриває якісну сторону людської діяльності, показує, наскільки остання виступає реалізацією сутнісних сил, творчих потенцій людини, наскільки ця діяльність відповідає певним вимогам і нормам» (Гершунский Б. С., 1998, с. 55).

Мета статті – висвітлити сутнісні характеристики та структуру дидактичної культури як наукового феномену.

Дидактична культура як науково-педагогічний феномен. На наш погляд, найбільш змістовними та узагальнюючими різні підходи до даного феномену є визначення, дане в «Новій філософській енциклопедії», де культура формулюється як «система надбіологічних програм людської життєдіяльності, що історично розвиваються, забезпечують відтворення і зміни соціального життя в усіх його основних проявах» (Новая философская энциклопедия, 2001, с. 341).

Доповнює представлене формулювання підхід, заснований на тому, що культура розуміється як «історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений в типах і формах організації життя та діяльності людей, в їхніх взаємовідносинах, а також в створюваних ними матеріальних і духовних цінностях» (Культура и культурология: Словарь, 2003, с. 450). При цьому культура «включає в себе предметні результати діяльності людей, а також людські сили і здібності, реалізовані в діяльності» (Культура и культурология: Словарь, 2003, с. 450). Спираючись на дані формулювання досліджуваного поняття дослідники роблять цілком логічний і обґрунтований висновок про те, що дидактична культура являє собою частину людської культури, в якій відображаються погляди, ідеї, способи навчання нових поколінь людей, що розкриваються в наукових і навчально-методичних працях і реалізовані в реальній педагогічній дійсності.

Цей висновок ґрунтується на наявності великого педагогічного потенціалу культури, що визначається як «динамічна, умовно реалізуєма система культурних феноменів, що об'єднує зразки, норми і способи передачі досвіду і особистісного розвитку людини» (Киселева О. О., 2008, с. 5).

Виходячи з вище сказаного, можна вважати, що дидактична культура як науково-педагогічний феномен, в теоретичному плані спирається на великий педагогічний потенціал культури, механізми його акумулювання, трансформування і транслювання,

які виступають як фактор професійного становлення фахівця педагогічного профілю, забезпечуючи формування його дидактичної культури.

Сучасна дидактична культура бере свій початок у далекому минулому. Кожна епоха має свої освітні традиції, характерний тип освітньої діяльності. Засновником вітчизняної теорії професійно-педагогічної, у тому числі, і дидактичної культури, на справедливу думку багатьох дослідників, є К. Д. Ушинський. Найбільш детально різні аспекти цієї проблеми розкриті у його статті «Про користь педагогічної літератури». Цю літературу він вважав засобом формування і передачі педагогічної культури: «Педагогічна література повинна виражати, зберігати і робити для кожного доступним результати педагогічної практики, на підставі яких тільки і можливий розвиток суспільного виховання» (Ушинський К. Д., 1948-1951, с. 28).

Різні аспекти дидактичної культури розкривалися, хоча ще без використання самого терміна, в роботах М. І. Пирогова, Л. М. Толстого, П. Ф. Каптерева. Позначимо лише фрагментарно основні їх ідеї, погляди, підходи до професійно-педагогічної культури фахівця. Так, М. В. Пирогов підкреслював особливу роль дидактичної культури та її складових, відзначаючи, що «без практичної досвідченості у методах викладання, без вправ у викладанні, пристосованому до віку його майбутніх учнів, молодий вчитель, як ґрунтовно би не вивчав свій предмет, не зможе бути хорошим викладачем... Якщо вчитель буде сліпо керуватися способами і прийомами іншого, то вчення його буде мертве і не збудить в учнів бажання до занять» (Писклинець У. М., 2010, с. 217).

Короткий історичний екскурс розвитку педагогічної науки в досліджуваному контексті показує, що педагогічна думка була спрямована на пошук шляхів ефективного навчання через обґрунтування принципів природовідповідності та культуровідповідності, що виховує і розвиває навчання, на визначення ролі й функцій вчителя у навчанні дітей, його професійної майстерності.

Сучасна дидактична культура, базуючись на кращих досягненнях світової та вітчизняної дидактики, інтегрує в собі різноманітні освітні моделі, з яких запозичує ті риси, які найбільшою мірою відповідають сучасним умовам. Вітчизняна дидактика при цьому спирається на педагогічну концепцію, котра вважає «головною метою освіти і виховання реалізацію і самореалізацію закладеного в людині особистісного потенціалу, що зумовлює розуміння навчання з акцентом на активні форми навчально-педагогічного процесу – взаємодія, співпраця педагогів і учнів, а також самих учнів один з одним» (Загвязинский В. И. 2008, с. 7).

Орієнтуючись на проведений історико-педагогічний аналіз розвитку і формування наукового знання про дидактичну культуру, а також спеціально проведені дослідження (І. Ісаєва, 2008,

с. 204, О. Перевізного, 2012, с. 122, М. Тиріної, 2011, с. 88) у цій області ми переходимо до характеристики поняття «дидактична культура».

У більшості сучасних наукових дослідженнях дидактична культура виступає як один із видів професійно-педагогічної культури педагога. Цим підкреслюється, що, по-перше, сама професійно-педагогічна культура є складним, багатоаспектним і складноструктурованим феноменом. По-друге, дидактична культура як її вид, володіє своїми специфічними видовими властивостями, наявність яких дозволяє розглядати її в якості відносно самостійного компонента професійно-педагогічної культури.

Такий самостійний статус дидактичної культури досить переконливо позначений у дослідженні І. Ф. Ісаєва (Ісаєв І. Ф., 2002, с. 188) і закріплений у роботах О. О. Ігумного (Ігумнов О. А., 2003, с. 276) і Н. М. Фат'янової (Фат'янова Н. М., 1999, с. 247) та ін.

На наш погляд, найбільш близьке до навчальної діяльності викладача поняття дидактичної культури, дане О. С. Цокур: «Це кумулятивне новоутворення, що забезпечує якість конкретних форм навчальної діяльності та дидактичної поведінки викладача, рівень, повноту і цілісність розвитку його особистості як професіонала сфери освітніх послуг вищої школи, це міра досягнутого розвитку викладача вищої школи, його внутрішнього світу, професійно-педагогічного потенціалу і готовності до різноманітної навчальної діяльності на підставі збереження і поширення світу дидактичних цінностей» (Цокур О. С., 2010, с. 20).

Завершуючи висвітлення провідних дослідницьких позицій сучасних вчених у трактуванні поняття «дидактична культура», наведемо формулювання, дане Б. В. Авраменко, на основі узагальнених праць найбільш відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників: «дидактична культура є професійно важливим новоутворенням сучасного фахівця сфери освіти, яке набувається не стихійно, а в процесі цілеспрямованої дидактичної підготовки як її соціально й індивідуально значущий результат. Це специфічний і складно структурований феномен, який зумовлює професіоналізм особистості з дидактичного проектування, організації та контролю ходу і результатів сумісної діяльності суб'єктів навчання та функціонує у складі 3-4 компонентів, назви і зміст яких до сьогодні остаточно не з'ясовано, оскільки автори не дотримуються чітких та логічно вмотивованих настанов» (Авраменко Б. В., 2013, с. 119).

Теоретичний аналіз представлених дефініцій дозволяє нам зробити низьку висновків узагальнюючого характеру. По-перше, у всіх представлених підходах ми не спостерігаємо особливої різноманітності використаних змістовних характеристик поняття. Практично всі автори вважають дидактичну культуру особистісною якістю педагога, підкреслюючи при цьому її

інтегративний характер. Складність структури дидактичної культури підкреслюється визнанням її системного утворення, багатокompетентності. Така спільність у підходах показує, що в педагогічній науці склалося досить цілісне розуміння сутності дидактичної культури. По-друге, прагнучи дати максимально точне і детальне тлумачення поняття, що визначається, більшість авторів, на наш погляд, не виправдано широко формулюють його. Іншими словами, має місце спроба включити в дидактичну культуру все різноманіття загальнопедагогічної підготовки фахівця. При цьому забувається, що ключове слово тут – дидактика і як би ми не визначали дидактичну культуру, вона обов'язково повинна бути акцентована на діяльність навчання і відображати особливості саме цього процесу.

Виходячи з цього, спробуємо запропонувати авторське формулювання поняття «Дидактична культура».

Ми розуміємо, що дидактична культура – це складно структуроване особистісне утворення, синтез взаємопов'язаних компонентів, наявність і висока ступінь сформованості яких виступають умовою успішного здійснення навчальної діяльності викладача. Дане поняття, відображаючи сутнісні характеристики дидактичної культури, разом з тим не дає змістовного трактування тих необхідних компонентів, які складають суть дидактичної культури.

У розумінні структури дидактичної культури в наукових дослідженнях останніх років існує набагато більший розкид думок, ніж на саме розглянуте поняття. Саме тут і спостерігаються спроби включити в структуру дидактичної культури всі вимоги до педагога-професіонала.

Багато дослідників при вивченні сутнісних характеристик і структури дидактичної культури спираються на методологічні висновки В.В. Краєвського. Проведений ним аналіз окремого акту людської діяльності з метою визначення структури соціального досвіду і змісту освіти показав, що він передбачає знання про цілі, засоби, способи і результати, готовність його видозмінити і адаптувати до нових умов (Краевский В. В., 2007, с. 352).

Виходячи з цього, ядро дидактичної культури педагога, що становить її сутність розглядається у двох взаємопов'язаних аспектах: ціннісному та особистісно-діяльнісному, які служать основою для виділення структурних компонентів. Звідси виділяються наступні компоненти: ціннісний, когнітивний, інструментальний і результативно-творчий (Макарова Л. Н., 2011, с. 143).

Зі всім вищесказаним важко погодитися, оскільки, якщо основні дидактичні знання включаються в ціннісний компонент, ставиться під сумнів необхідність виділення спеціального когнітивного компонента.

Беручи проаналізований підхід за теоретичну основу, зупинимося на ще одній точці зору, яка

також може виявитися корисною. Структура дидактичної культури, на відміну від викладеної вище, складається з таких компонентів: аксіологічного; діяльнісного; комунікативного та суб'єктно-результативного (Криницькая Г. М., 2005, с. 39-42).

У цій структурі відображені всі необхідні компоненти дидактичної діяльності педагога і його особистості, хоча викликає сумнів виділення окремого комунікативного компонента, який цілком міг бути частиною діяльнісного. У той же час чомусь відсутній, як самостійний, когнітивний компонент, хоча очевидно, що сукупність сучасних дидактичних знань є ядром дидактичної культури.

Так, проаналізована вище структура і зміст кожного з виділених компонентів характеризують професійно-педагогічну культуру в цілому, з усіма її складовими. Нам же необхідно визначити свої наукові позиції щодо одного з її видів – дидактичної культури.

Для цього, на наш погляд, необхідно піддати теоретичному аналізу, крім структурних, функціональні компоненти, що відображають якісну характеристику професійно-педагогічної культури в цілому і дидактичної культури як її виду, зокрема. Разом із тим, визначення структурних компонентів та їх наповнення конкретним змістом у кожного дослідника має свої особливості, свої акценти, свої пріоритети.

Висновки. У зв'язку з цим, ми вважаємо, що в якості узагальнюючих висновків по викладеному матеріалу, необхідно представити авторське тлумачення сутнісних характеристик дидактичної культури викладача вищої школи.

Таким чином, у нашому авторському трактуванні дидактична культура – це складова частина загальної професійно-педагогічної культури, яка є логіко-структурованим особистісним утворенням, що включає в себе синтез таких взаємопов'язаних компонентів, як ціннісно-мотиваційний, когнітивний, технологічний, особистісно-творчий, наявність і висока ступінь сформованості яких виступає визначальною умовою успішного здійснення освітньої діяльності викладача вищої школи.

Сутність ціннісно-мотиваційного компонента дидактичної культури полягає в сформованості у викладача сукупності педагогічних цінностей як норм, що регламентують його освітню діяльність і що породжує в свідомості викладача особистісну систему ціннісних орієнтацій і позитивну мотивацію до освітньої діяльності.

Когнітивний компонент включає в себе сукупність методологічних, загальнотеоретичних, дидактичних, методичних знань, що забезпечують основу дидактичної компетентності викладача. При цьому ядром когнітивного компоненту виступають дидактичні знання, що відображають сучасні теорії, концепції, закономірності, принципи, форми та методи організації освітнього процесу.

Основою технологічного компонента виступають дидактичні умови, володіння якими дозволяє

педагогу здійснювати процес навчання, моделюючи оптимальні форми, методи, прийоми і способи взаємодії з тими, хто навчається.

Особистісно-творчий компонент дидактичної культури передбачає сформованість власних авторських інноваційних елементів дидактичного процесу, високий ступінь особистої творчості в освоєнні інноваційних методів і прийомів навчан-

ня, постійний розвиток креативного педагогічного мислення.

Сформульоване авторське поняття терміну «дидактична культура», його структура та сутнісні характеристики кожного з компонентів є для нас достатнім теоретичним підґрунтям для вирішення подальших завдань дослідження.

Література

1. **Цокур О. С.** Щодо визначення сутності дидактичної та науково-дослідницької культури викладача вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / О. С. Цокур // Вісник національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки. – 2010.
2. **Бенин В. Л.** Педагогическая культурология / В. Л. Бенин. – Уфа: Изд-во БГПУ, 2004. – 515 с.
3. **Гайсина Г. И.** Культурологический подход в теории и практике педагогического образования: дис. докт. пед. наук: 13.00.08 / Гайсина Гузель Иншаровна. – М., 2002. – 354 с.
4. **Гершунский Б. С.** Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
5. **Конев В. А.** Онтология культуры / В. А. Конев. – Самара: Самарский ун-т, 1998. – 195 с.
6. **Новая философская энциклопедия:** в 4-х т. – М.: Мысль, 2001. – Т. 2. – 634 с.
7. **Культура и культурология: Словарь** / Сост. и ред. А. И. Кравченко. – М.: Академич. Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 928 с.
8. **Киселева О. О.** Педагогический потенциал культуры – фактор профессионального становления специалиста / О. О. Киселева, О. М. Позднякова // Человек и образование. – 2008. – № 4. – С. 3–6
9. Освітologia: хрестоматія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Укладачі: Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. – К.: ВП «Едельвейс», 2013. – 744 с.
10. **Ушинский К. Д.** О пользе педагогической литературы / К. Д. Ушинский // Собрание сочинений в 11 т. – М.-Л.: Наука, 1948–1951. – Т. 2. – С. 15–42.
11. **Писклинець У. М.** Розвиток технічної творчості студентів-медиків під час вивчення курсу «Медична і біологічна фізика» / У. М. Писклинець // Педагогічний альманах. – 2010. – Вип. 7. – С. 150–153.
12. **Загвязинский В. И.** Теория обучения: современная интерпретация / В. И. Загвязинский. – М.: Академия, 2008. – 204 с.
13. **Исаев И. Ф.** Профессионально-педагогическая культура преподавателя / И. Ф. Исаев. – М.: Академия, 2002. – 188 с.
14. **Перевозный А. В.** Дидактическая культура: сущность, становление, развитие / А. В. Перевозный // Инновации в образовании. – 2012. – № 3. – С. 122–133.
15. **Тырина М. П.** Дидактическая культура будущего преподавателя высшей школы / М. П. Тырина // Вестник Московского университета. Серия 20. Педагогическое образование. – 2011. – № 4. – С. 88–97.
16. **Игумнов О. А.** Развитие дидактической культуры преподавателя технического колледжа: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Игумнов Олег Александрович. – Белгород, 2003. – 276 с.
17. **Фатьянова Н. М.** Формирование дидактической культуры учителя многопрофильной гимназии дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Фатьянова Наталья Митрофановна. – Белгород, 1999. – 247 с.
18. **Авраменко Б. В.** Стан дослідження проблеми дидактичної культури викладача вищого навчального закладу / Б. В. Авраменко // Наука і освіта, 2013. – № 1-2. – с. 116–119.
19. **Краевский В. В.** Основы обучения: Дидактика и методика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 352 с.
20. **Макарова Л. Н.** Специфика профессионально-дидактической культуры педагогов дополнительного образования / Л. Н. Макарова // Вестник ТГУ, Гуманитарные науки, педагогика и психология, 2011. – Выпуск 5 (97). – С. 142–149.
21. **Креницкая Г. М.** Дидактическая культура учителя как основа для реализации технологии саморазвития личност / Г. М. Креницкая. – Психологическое и педагогическое сопровождение образовательного процесса: мат-лы 59-й междунар. науч. конф-ции «Чтения К. Д. Ушинского». – Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2005. – С. 282–284.
22. **Krajnakova E., Vojtovic S.** Priorities in the methods and forms of higher education. International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM2014, September 1-9, 2014, Book 1, Vol. 3, 673-680 pp., DOI: 10.5593/SGEMSOCIAL2014/B13/S3.089 (eng).

Andriej Plaksin. KULTURA DYDAKTYCZNA, JEJ STRUKTURA I PODSTAWOWE CECHY

W artykule przedstawiono krótką analizę różnych podejść badawczych do pojęcia «kultury dydaktycznej», jego treści i struktury, ustanawiając dialektyczną relację kultury ogólnej i kultury dydaktycznej. Zawarto krótki rys histo-

ryczny, prezentację koncepcji oraz opracowane przez autora dydaktyczne podejście do definicji kultury jako zjawiska naukowego.

Słowa kluczowe: działania edukacyjne; kultura; kultura dydaktyczna; zawodowe umiejętności pedagogiczne; treści; kreatywność; nauczyciel.

Andrii Plaksin. DIDACTIC CULTURE AS A SCIENTIFIC PHENOMENON, ITS STRUCTURE AND ESSENTIAL CHARACTERISTICS

The article sets out a brief analysis of various research approaches to the interpretation of the concept of «didactic culture», its content and structure by establishing a dialectical relationship of general culture and didactic culture; brief historical excursion; set out the wording of the concept developed and proposed to consider the author's didactic approach to the definition of culture as a scientific phenomenon.

Keywords: educational activities; culture; didactic culture; professional and pedagogical skills; content; creativity; teacher.

Рецензенти:

Н. Чернуха – д. пед. н., проф.

В. Желанова – д. пед. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2015

Прийнято до друку 26.11.2015
